

Ceretania

QUADERNS D'ESTUDIS CERDANS
1998 • 2

Barra

Portada de Joseph MAURESO

Joseph Maureso, escultor, va néixer el 1955 a Perpinyà, on viu i treballa actualment.

Les seves principals exposicions individuals són:

Escultura

"Les crosses"

CDACC - PERPINYÀ
Galeria ESPACE 3 - PERPINYÀ

"Porc-Modernité"

Fundació Boris Vian - PARIS
Galeria ANGI - La Maladrerie-
AUBERVILLIERS
Galerie Kubus - HANNOVER

Dessins

Museu Rigaud - PERPINYÀ

Entre les exposicions col·lectives cal destacar:

Escultures

Mostra de Palma de Mallorca amb el Museu d'Art
Modern de Ceret

Biennal de París

Paral·lelament, duu a terme la realització de reproduccions d'estatuària, de jaciments arqueològics com la cova sepulcral del Castell-museu de Bellestar (P.O.), restes de murs gals a Mont-Beavray -Centre Europeu d'Arqueologia- i la reproducció de gravats rupestres de Cerdanya -exposició feta el 1996 al Museu Puig.

Igualment ha elaborat un caos rocós per al Parc de Beauval -Touraine.

Couverture de Joseph MAURESO

Joseph Maureso, sculpteur, né en 1955 à Perpignan, où il vit et travaille.

Principales expositions personnelles:

Sculptures

"Les crosses"

CDACC - PERPIGNAN
Galerie ESPACE 3 - PERPIGNAN

"Porc-Modernité"

Fondation Boris Vian - PARIS
Galerie ANGI - La Maladrerie-
AUBERVILLIERS
Galerie Kubus - HANNOVER

Dessins

Musée Rigaud - PERPIGNAN

Diverses expositions collectives notamment:

Sculptures

Mostra de Palma de Majorque avec le Musée d'Art
Moderne de Céret

Biennale de Paris

Parallèlement réalisation de reproductions de statuaire classée, de sites archéologiques comme la grotte sépulcrale du Château-Musée de Belestia (P.O.), arases de murs gaulois au Mont-Beavray -Centre Européen d'Archéologie-, reproduction des roches gravées de Cerdagne -exposition en 1996 au Musée Puig.

Egalement réalisation de chaos rocheux pour le Parc de Beauval -Touraine.

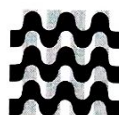
**GROUPE DE
RECHERCHES
ARCHEOLOGIQUES
ET HISTORIQUES
DE CERDAGNE**
Mairie
66760 BOURG-MADAME

**INSTITUT
D'ESTUDIS
CERETANS**
Passeig 10 d'Abril, 2, 2n.
Apartat de Correus 162
17520 PUIGCERDÀ

**ARXIU
HISTÒRIC
COMARCAL**
Passeig 10 d'Abril, 2, 2n.
Apartat de Correus 195
17520 PUIGCERDÀ

**PATRONAT
FRANCESC
EIXIMENIS**

Amb la col·laboració de:

**El Convent
MUSEU CERDÀ
Puigcerdà**

Consell de redacció:

Lucien BAYROU • Jean-Louis BLANCHON • Sebastià BOSOM • Pierre CAMPMAJÓ • Denis CRABOL • Jesús CONTRERAS • Manel FIGUERA
Xavier GIL • Francesca LLORENS • Michel MARTZLUFF • Oriol MERCADAL • Christine RENDU • Martí SOLÉ

Amb la col·laboració del Servei Comarcal de Català de Cerdanya

Seu Social: XARXA D'ARXIS DE LA GENERALITAT - Arxiu Històric Comarcal Puigcerdà (Cerdanya)

© Ceretania 1998

Imprès a MAIDEU, S.L. - Ripoll - D.L. GI 702 - 1998

L'aeròdrom militar de la Cerdanya (1937-1939)

La construcció de l'aeròdrom de Cerdanya durant la Guerra Civil espanyola amb finalitats militars va implicar la creació d'una xarxa de refugis al seu voltant. L'article fa una repàs de tota la documentació que fa referència a l'aeròdrom i les seves defenses així com un assaig de situació dels diferents refugis, bé mitjançant la documentació escrita, bé per les converses mantingudes amb els diferents propietaris dels camps afectats. Un article interessant per tractar d'un tema força desconegut de la història recent de Cerdanya.

La construction, à des fins militaires, de l'aérodrome de Cerdagne durant la Guerre Civile espagnole a impliqué la création d'un réseau d'abris aux alentours. L'article passe en revue toute la documentation relative à l'aérodrome et à ses défenses et essaie de situer les différents abris, en se fondant à la fois sur les sources écrites et sur des entretiens oraux avec les différents propriétaires des champs concernés. Un article intéressant sur un thème très peu connu de l'histoire récente de la Cerdagne.

La construcción del aeródromo de Cerdanya durante la Guerra Civil española con finalidades militares supuso la creación de una red de refugios a su alrededor. El presente artículo hace un repaso de toda la documentación generada por el aeródromo y sus defensas e intenta situar los refugios a partir de la documentación escrita y del trabajo de campo realizado con los diferentes propietarios de los campos afectados.

José Eugenio
BORAO

OBJECTE ARQUEOLÒGIC

La creació, ara fa cinquanta anys, de l'aeròdrom militar d'Alp dona als seus refugis un caràcter arqueològic, almenys si s'aplica el mateix coeficient que es dona a l'arqueologia industrial per aquelles estructures i objectes (colònies industrials, fàbriques, xemeneies, màquines, eines; sistemes de rec, preses, pous, molins, sínies; sistemes de transport, ponts de ferro, carrilets, etc.) que ultrapassen mig segle.

En efecte, la zona situada al sud del Segre, entre Sanavastre, Alp i Estoll (municipis de Das i de Fontanals de Cerdanya), es troba envoltada per un seguit de refugis que van ser construïts durant la Guerra Civil amb la intenció de donar cobertura a un aeròdrom militar que mai no va entrar en funcionament.

La ubicació d'aquests refugis no és fàcil de precisar a primer cop d'ull, ja que, a diferència d'altres aeròdroms similars (el de la Vall d'en Bas, per exemple), es troben totalment sota terra, de manera que només te n'adones de la presència quan n'ets trobes a pocs metres de distància. Tanmateix, els mateixos pagesos o pastors de la zona solament coneixen els que hi ha a les seves terres, i difícilment tenen una visió de conjunt de l'estructura i les defenses de l'aeròdrom, visió que pretenc donar en aquest breu article.

Per poder realitzar-lo (i amb la manca d'un petit fons documental de tipus municipal) he hagut de recórrer a la informació oral, tot fent entrevistes a gent que hi va treballar o va veure la construcció de l'aeròdrom, o bé que va patir les inevitables conseqüències de l'expropiació de terres per a una obra d'aquest tipus.

ELS PRECEDENTS

La història de l'aviació a la Cerdanya és anterior a la construcció d'aquest aeròdrom. Al pla de la Corona (Bolvir), i limitant amb la carretera de Puigcerdà a la Seu, es va aplanar un petit turó per servir d'aeròdrom esportiu (es pot veure en el plànol 1r). Va tenir una vida molt minsa durant els últims anys de la República i es va paraitzar abans que comencés la Guerra Civil. Aquest projecte era dintre la línia dels vols esportius que llavors es varen començar a fer a Catalunya.

També, no gaire lluny de la Cerdanya i prop de la Seu d'Urgell, en un lloc conegut com la borda Rectora (Castellciutat), el pilot Canuda, a mitjans anys vint, mantenia en expectació la població de la Seu. Fins i tot va arribar a fer el projecte de dos vols setmanals amb Barcelona. Però aquesta experiència s'ensorrà molt aviat i l'aviació civil no va reeixir fins a la construcció de l'aeroport La Seu-Andorra.

CONSTRUCCIÓ DE L'AERÒDROM MILITAR D'ALP

La Cerdanya va ser escollida per les seves qualitats naturals per a la construcció d'un aeròdrom militar dintre d'un pla general de defensa del territori republicà (1). L'elecció del lloc i els detalls de l'execució d'aquest projecte ens són desconeguts. El que sí sabem és que a l'estiu de 1937 els veïns de la torre d'Estoll (un edifici singular, ampli i que domina el pla) són desplaçats de la casa a altres estances marginals i passa a ocupar la

zona principal de la casa la plana major de l'aeròdrom. La comandava un sergent, que era el cap estable del petit destacament de soldats a la vegada que supervisava els treballs de construcció.

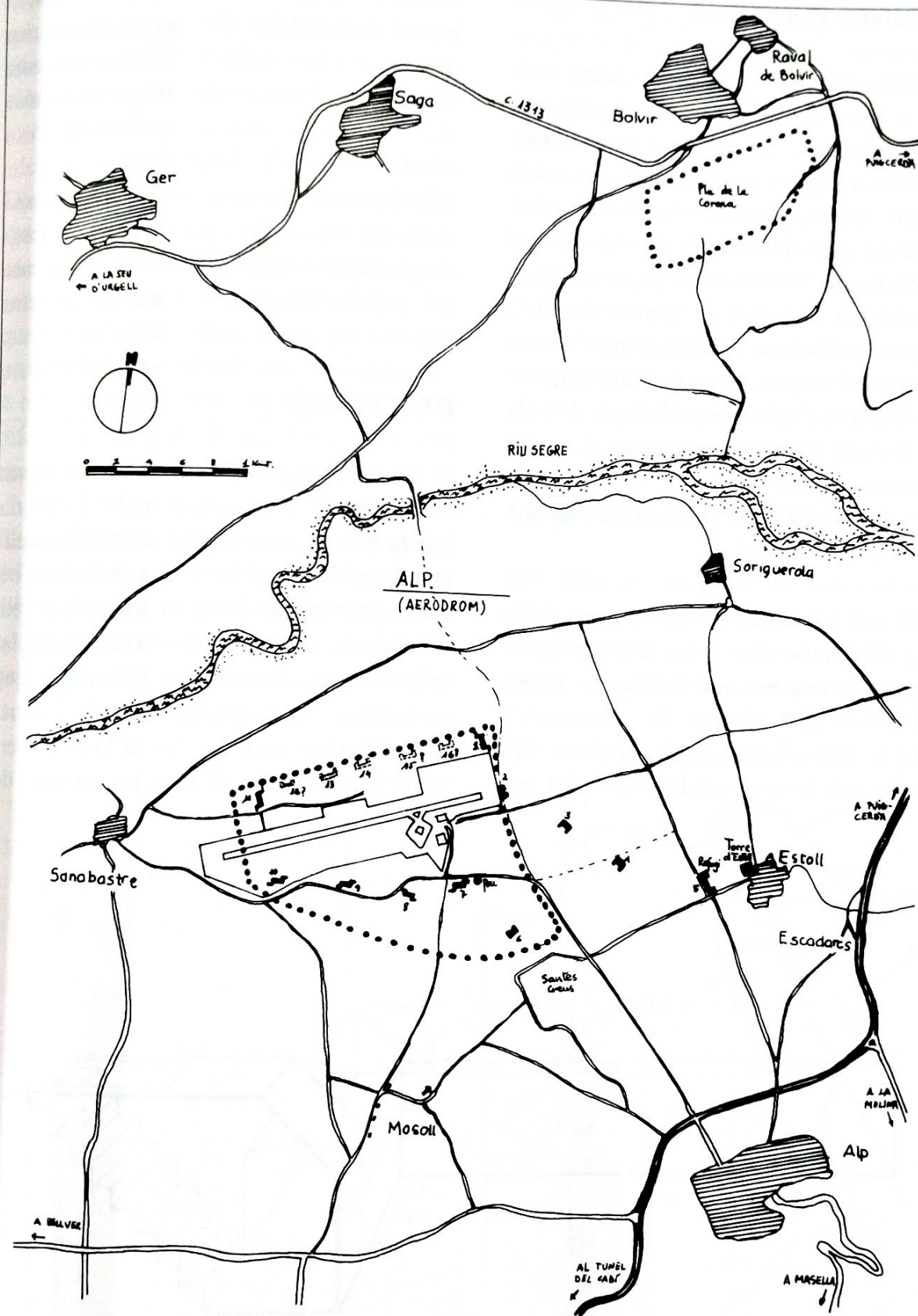
A la tardor de 1937 comencen les obres dels refugis (plànol 1r), així com l'explanació de la pista. Per això es contracta el personal dels pobles i les masies pròximes, a l'igual que alguns refugiats entre els quals hi havia un grup, relativament nombrós, de Montsó (Osca).

Les obres afecten la mateixa torre d'Estoll, que s'adapta a les noves necessitats militars. A continuació comença l'obra del gran refugi (núm. 5 del plànol 1r) situat a uns 100 m de la torre i amb una capacitat per a un centenar de persones. Disposava d'uns respiradors, ara tancats, i d'un dipòsit-receptor d'aigües freàtiques en un racó del refugi. Cada dia s'havia de buidar.

Observant altres aeròdroms similars (Ullà, Cardedeu, Banyoles, Vilajuïga, etc.), tots coincideixen en la mateixa estructura: un gran refugi al costat del lloc de comandament, com a gran mesura defensiva, i un conjunt de petits refugis envoltant la resta del camp.

El ritme de treball no va ésser excessivament ràpid, ja que un any i mig després, en acabar la guerra, encara s'havia de completar la xarxa de refugis, de manera que un terç estava només excavat i a l'espera de començar la feina d'obra. L'explanació es trobava més estesa, malgrat que hi havia una zona cap al sud que encara s'havia d'ampliar.

L'aeròdrom militar de la Cerdanya

Plànol 1r.
Ubicació dels aeròdroms
de Bolvir
(pla de la Corona)
i Alp.

ALGUNES FUNCIONS

Al marge del paper que hauria pogut tenir aquest aeròdrom si la guerra s'hagués perllongat (durant el seu transcurs no va arribar a aterrar-hi cap avió; ans al contrari, l'única aviació que va sobrevolar la zona va ésser l'enemiga quan feia raids de bombardeig), sí es pot dir que va tenir-hi un paper especial, contradictori o, millor, de "quintacolumna", ja que a la dita torre d'Estoll, i amb la connivència del sergent, arribaven amb freqüència oficials de l'exèrcit republicà que després de romandre-hi dos, tres... o set dies -els necessaris- desapareixien al cap de pocs temps després de creuar la frontera i passar-se a l'exèrcit franquista.

Estant així les coses, els antics amos de la casa -replegats ara a les dependències secundàries- es veien amb l'obligació forçada d'assistir amb aliments els "transeünts" quan a la torre s'acabaven els queviures. Els militars, amb la seva condició d'oficial, no

tindrien especials dificultats per arribar a aquest punt militar. Un cop allà esperarien les circumstàncies favorables per distreure els controls dels carrabiners que s'estenien des de Meranges fins a la collada de Toses (Guils, Puigcerdà, Vilallobent...). Resulta difícil avaluar el nombre de militars que passaren per aquest lloc, però segons els testimonis pugen a desenes i desenes d'oficials, els quals arribaven i se n'anaven en petits grups.

DESCRIPCIÓ

Si observen un plànol de l'aeròdrom, aquest ens hi apareix de manera irregular. Es pot dir que hi ha una zona central, allargada i delimitada pels refugis 10 i 11 a un extrem i a l'altre pels refugis 1 i 2. Si s'hagués acabat l'aeròdrom, podríem conèixer amb més claredat la zona destinada a l'aterratge, que coincidiria substancialment amb l'actual pista. El refugi núm. 11 (figura 1) es conserva perfectament (i el fet que serveixi de

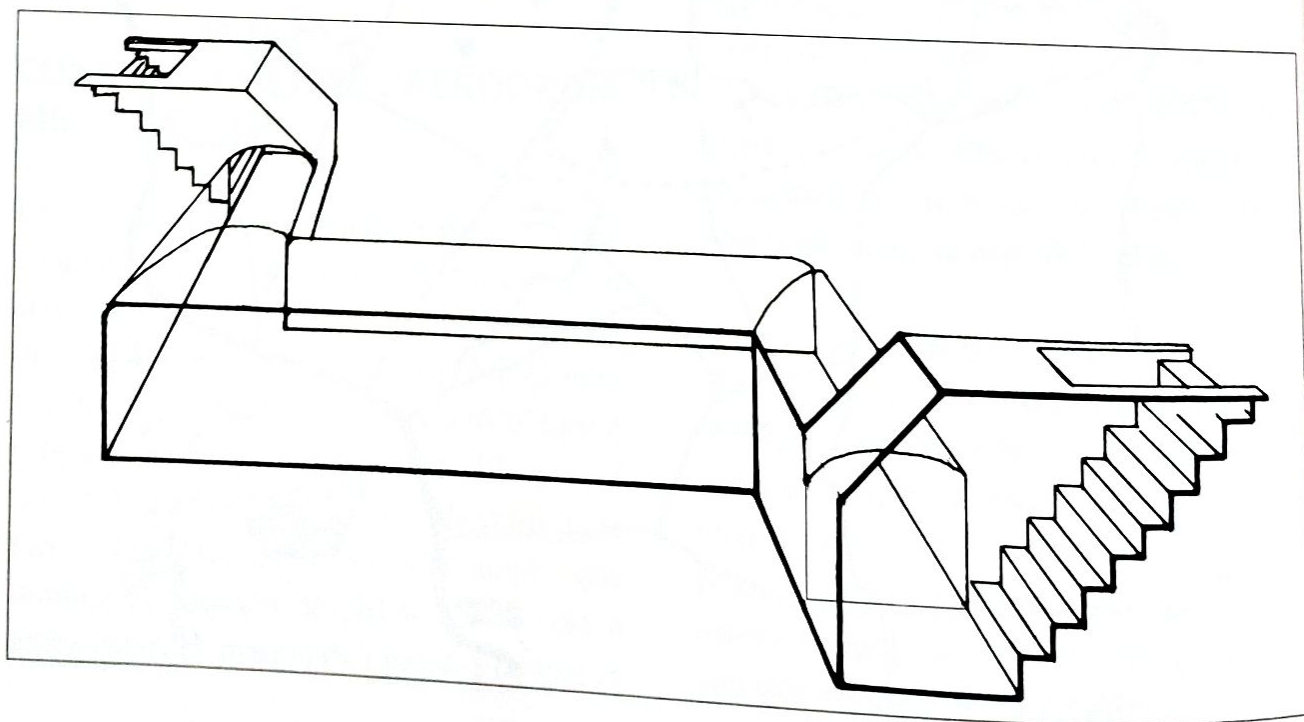

Figura 1a.
Refugi antiaeri
amb entrada i sortida.

“magatzem de pedres” dels camps veïns farà que es conservi encara més), mentre que el núm. 1 es troba excavat, però no acabat. Només a l'inici de les escales es va fer alguna obra.

Dels refugis 12 al 16 només es va procedir igualment a la seva excavació, per això aviat en desaparegué la ubicació, dissimulada pels conreus. El nombre exacte dels refugis d'aquesta banda ens és desconegut, però els propietaris de la zona diuen que n'hi hauria uns 4 o 5 i serien del tipus en forma de “U”, a diferència del núm. 11, que tindria la forma de “S” segons el dibuix adjunt.

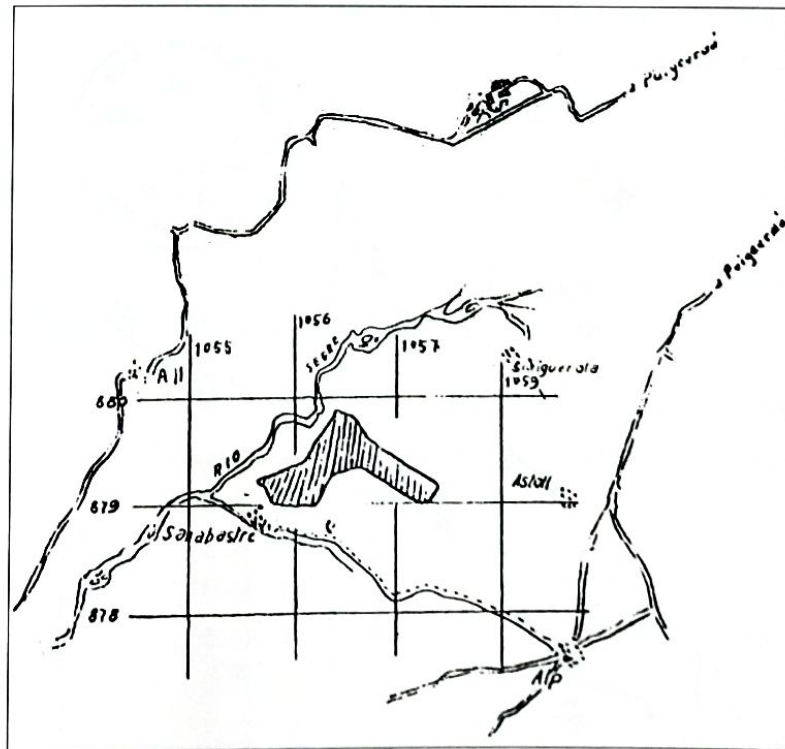
El creixement que té l'aeròdrom cap al sud defineix una segona zona, zona marginal, difícil de delimitar, però que arribaria fins a la carena suau que des de Sanavastre es dirigeix cap a Santes Creus. La situació dels

refugis és difícil d'interpretar, ja que si bé els refugis 6, 8, 9 i 10 sembla que servien per delimitar el camp cap al sud, també es podria pensar que protegien el camí que va de Sanavastre a Estoll. Segui com sigui, el núm. 7 sembla evident que es trobava al servei de la barraca del pou, el qual va ésser construït per a l'aprovisionament del camp d'aviació.

Per últim es podria citar la zona d'accés definida pels refugis 5, 4, 3 i 2, que comunicarien la plana major amb l'inici de la pista. Efectivament, els tres últims tenen la forma de “U”, són més simplificats i justifiquen, així, la seva missió de trànsit.

LA INFORMACIÓ ENEMIGA

Pels diferents conductes d'espionatge (aviació enemiga, “quintacolumna”, etc.), l'aviació franquista tenia coneixement d'aquest aeròdrom i d'altres camps d'aviació a

Plànol 2n.
1:50.000
Full núm. 217

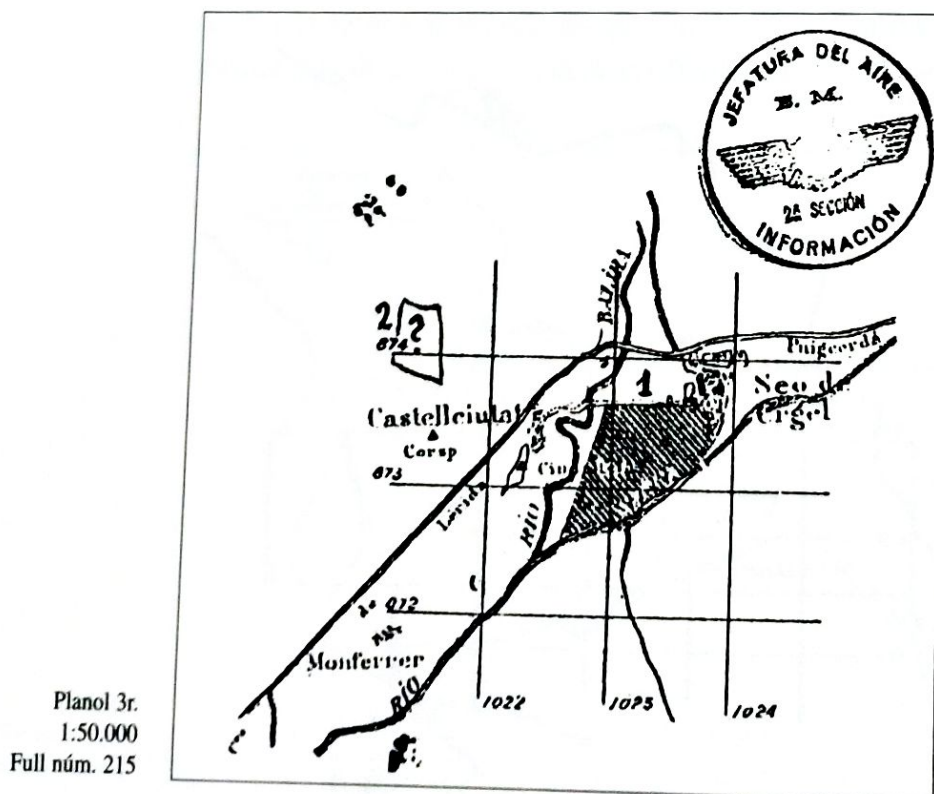
Catalunya. Un document del 3 de desembre de 1938 (2) de la II Brigada del Aire titulat "Aeródromos enemigos en Catalunya" fa referència a l'aeròdrom de la Cerdanya (plànol 2n) amb els següents termes: "Nº 2171.- Puigcerdá o Alp: 1 km. al N.W. de Alp, y 7 km. al S.W. de Puigcerdá. Tiene dos pistas en aspa de 1.250 x 300 mts. Desde fines de primavera apenas se conoce actividad en él. Antes hubo caza. Cuadrícula 1.056-879."

El mateix document parla de dos aeròdroms més a Bellver i la Seu d'Urgell. Diu així: "Nº: 2151.- Seo de Urgell (Lérida): Inmediato y al S. de la ciudad, entre ella y la confluencia del Valira y el Segre. Hace tiempo que estaba fuera de servicio. No se le conoce actividad. Terreno blando. Cuadrícula 1.023-873." A continuació: "Nº 2161.- Bellver (Lérida-Seo de Urgell): Datos insuficientes. Probablemente inmediato y al

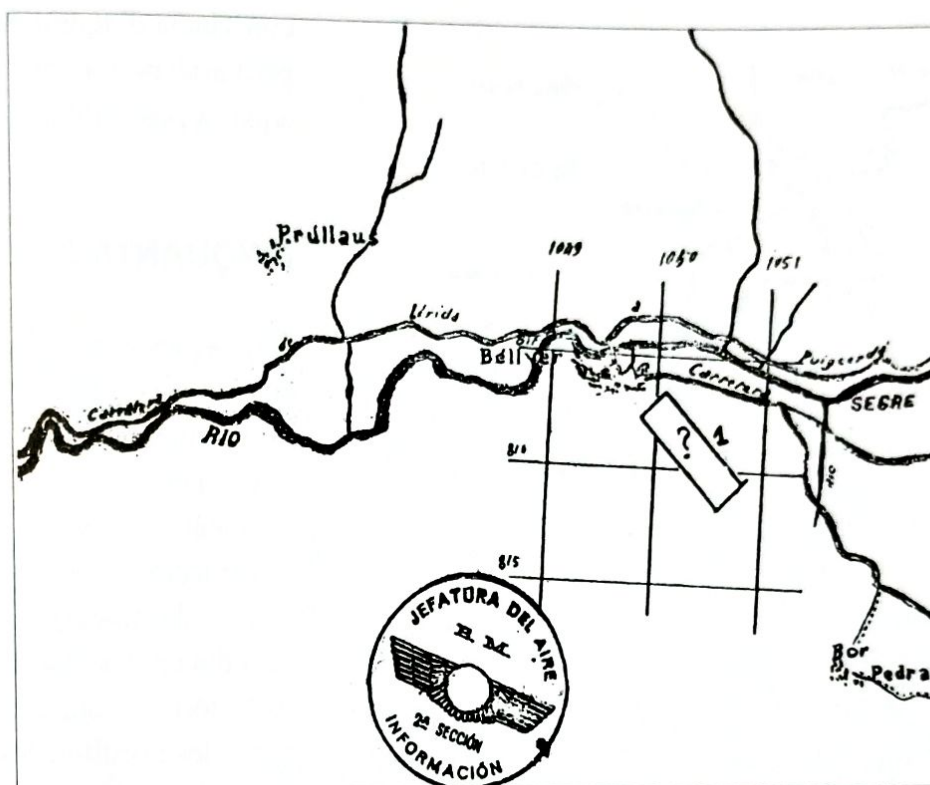
S.E. de Bellver, en el llamado Plá de Talló, propicio para una pista de 300 x 1.000 mt. orientada N.W.-S.E. Cuadrícula supuesta 1.050-876."

Com es pot veure, aquesta informació és molt breu i genèrica. No obstant això, ve complementada amb altres documents cartogràfics que situen l'emplaçament dels camps (3). Per al cas de l'aeròdrom de la Seu (plànol 3r), es veu que, a més del que fa referència a Castellciutat, situa un possible segon aeròdrom al lloc que deien abans de la borda Rectora. En el cas del de Bellver (plànol 4t), ho dóna només com a probable.

Penso que aquests documents exageren una mica la realitat, ja que tant a Bellver com a la Seu la memòria col·lectiva no recorda en absolut res que tingui a veure amb l'aviació militar. A més, és molt estrany el que diu del

L'aeròdrom militar de la Cerdanya

Planol 4t.
1:50.000
Full núm. 216

de Puigcerdà, on va haver-hi avions de "caza", quan hem comprovat que mai no va arribar a funcionar. Potser es tracti, en el cas de Bellver i la Seu, de projectes a mig iniciar i que per això no van ser coneguts per la població.

Més versemblant sembla, per la seguretat de les afirmacions, un altre document del mateix arxiu que diu:

"Información: sobre aeródromos en frontera francesa.

Origen: agente

Fecha información: 26.XI.1937.

Circulado:

Generalísimo - Ejército del Norte - Gral.

Jefe del Aire - Región Aérea de Levante -

Cuerpo Ejército de Galicia.

Zaragoza 2 de diciembre de 1937

II AÑO TRIUNFAL

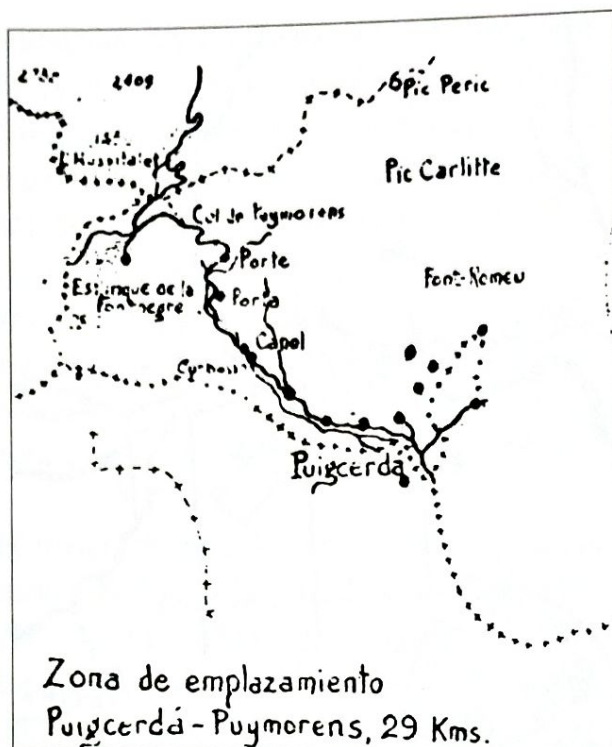
INFORMACION DE CERDAÑA FRANCESA:

En la región de Puymorens y en la zona de frontera que indicamos en mapa a seguido, se encuentra enclavado un aeródromo clandestino puesto por el Frente Popular francés al servicio de los rojos españoles.

En estos momentos en que los aviones marxistas han volado sobre tierra francesa para bombardear ciudades nacionales, esta noticia puede revestir indudable importancia.

En el aeródromo en cuestión se encuentran en la actualidad siete aparatos de caza pintados de amarillo y verde.

Los aparatos que toman tierra en este aeródromo son transportados por tractores bajo unos árboles del bosque los ocultan fácilmente."

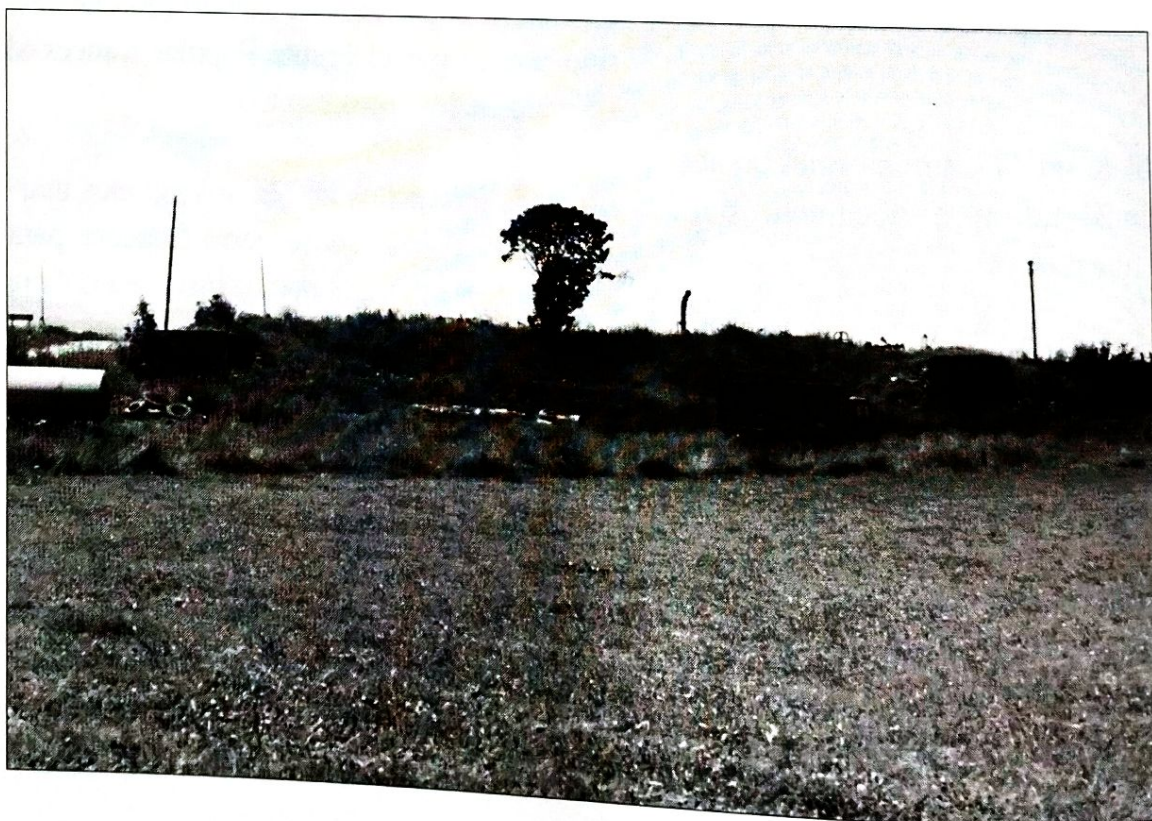
Plànol 5è.

Com es pot veure en el plànol adjunt (plànol 5è), s'assenyalen 15 punts possibles en els quals podria situar-se aquest aeròdrom clandestí. Tampoc no he pogut obtenir cap

constància d'aquest aeròdrom -o aeròdroms; però això no vol dir res, encara queda oberta aquesta possibilitat d'investigació.

CINQUANTA ANYS

Amb aquesta breu comunicació no hem volgut res més que col·laborar una mica en el coneixement de l'espai militar i estratègic de la Cerdanya durant la Guerra Civil i especialment cridar l'atenció sobre aquestes construccions, les quals, si no se'ls posa remei, desapareixeran. Malgrat que ens recordin un dels drames més grans de la nostra història recent, crec que val la pena conservar-les i restituir-les com a testimoni d'un passat i com a prevenció de determinades històries que mai no s'han de repetir.

Refugi núm. 5

Refugis núms. 5 i 6

NOTES

1. Aquest tema ha estat poc tractat en la historiografia de la Guerra Civil. El llibre de Jesús Salas Larrazábal "La Guerra Civil española desde el aire" (Barcelona, 1970) recull un mapa amb tots els aeròdroms militars que es van fer improvisadament durant la guerra. La posterior investigació del mateix autor fa que aquest llibre s'hagi envellit i s'hagi de revisar la mateixa cartografia que acompanya. De tota manera, segueix essent un llibre imprescindible.
2. Aquest document cedit amablement per la Direcció de l'Arxiu General i Històric de l'Exèrcit de l'Aire conté una breu informació de 53 aeròdroms improvisats que hi havia a Catalunya.
3. El mateix Arxiu de l'Aire posseeix una acurada cartografia on assenyalava les possibilitats dels emplaçaments dels camps d'aviació. Els mapes que aquí reproduïm estan trets del mateix arxiu.

Refugi núm. 8

